

Fiódor Dostoievski

Apunts del subsol

Traducció de Miquel Cabal Guarro

Epíleg de Jordi Nopca

Angle Editorial

APUNTS DEL SUBSOL

EL FAR

44

Amb el suport de

Títol original: *Записки из подполья*
Dostoievski, Fiódor M. *Apunts del subsol*. A *Obra completa en trenta volums*,
a cura de Víktor V. Vinogràdov. Text i notes a càrrec de Ievguénia I. Kikó.
Leningrad: Naúka, 1973. Volum V, p. 99-179.

© 2021 Miquel Cabal Guarro, per la traducció

© 2021 Jordi Nopca, per la introducció

© 9 Grup Editorial, per l'edició
Angle Editorial
c. Mallorca, 314, 1r 2a B
08037 Barcelona
T. 93 363 08 23
www.angleeditorial.com
angle@angleeditorial.com

La imatge de portada és un fragment
de l'autoretrat de Carl Joseph Begas (1820).

Primera edició: febrer de 2021
Quarta edició: març de 2026
ISBN: 978-84-18197-47-5
DL B 1517-2021
Imprès a QP Print

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la incorporació a un sistema informàtic, ni la transmissió en cap forma
ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació
o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

Fiódor Dostoievski

APUNTS DEL SUBSOL

Traducció de Miquel Cabal Guarro

Introducció de Jordi Nopca

 Angle Editorial

TAULA

Fer caure el palau de cristall,
per Jordi Nopca 9

APUNTS DEL SUBSOL 37

El subsol 39

A propòsit de la neu humida 107

FER CAURE EL PALAU DE CRISTALL

I

Un home de pell groguenca i mirada torturada, tirat en una cadira com si acabés de precipitar-s'hi des del cel: aquesta va ser la imatge que em va decidir a agafar *Apunts del subsol*, de Fiódor Mikhàilovítx Dostoievski, i emportar-me'l a casa. Creia que havia arribat el moment de descobrir de primera mà l'obra d'un autor a qui col·locava en aquella prestatgeria mental on s'apinyava un grapat d'autors del segle XIX que algun dia pretenia llegir. Encara no havia trobat el moment de fer-ho, però m'acostava als vint anys i l'experiència prèvia amb *El cosí Pons* de Balzac, molt positiva, em feia intuir que podia atrevir-me amb l'escriptor rus.

A més de la coberta, una temptació irresistible per a un universitari melancòlic i solitari com jo, m'atreia la brevetat del volum, comparada a les

novel·les totèmiques de l'autor. Si m'agradava el subsol, passaria a *Crim i càstig* o *Els germans Karamàzov*. El vaig començar i la veu magnètica del narrador em va atrapar de seguida, però no perquè m'agradés el que s'hi explicava, sinó perquè el contingut em semblava, a més d'incomprensible, perillós. La primera persona en què s'explicava la història —que no era ben bé una història, sinó un conjunt heterogeni i desordenat de pensaments i insults— em permetia posar-me en la pell d'aquell exfuncionari ressentit que estava carregat de raons contra el món, o que potser només s'hi oposava perquè ho volia. Aquell *perquè sí* d'un vell —jo el veia així llavors, tot i que tenia només quaranta anys— el relligava amb la meva postadolescència queixosa. Llegir la seva vida era imaginar a quin extrem podia arribar si continuava pel camí de l'agror i la queixa.

Al principi em costava seguir aquella veu. Cap a la meitat se'm feia divertida i tot. A mesura que m'aproximava al final, l'home del subsol se'm transformava en un monstre.

Era l'any 2003. Acabava de començar tercer de Periodisme, convençut que mai no arribaria a treballar ni en un diari ni a la ràdio, i encara menys a la televisió (que em semblava un mitjà de comu-

nicació superficial i abjecte). Feia temps per fugir de la facultat amb el títol simbòlicament aferat sota el braç: d'allà saltaria a una altra facultat, la de Lletres, per estudiar Teoria de la Literatura i Literatura Comparada. Si a la Universitat de Barcelona vaig triar l'optativa anual de llengua i literatura russes va ser, en part, gràcies a aquells *Apunts del subsol* de Dostoievski que tant m'havien incomodat i que m'havien conduït a altres lectures on la misèria econòmica i moral hi abundava (*Ànimes mortes* i *Tres relats de Sant Petersburg*, de Nikolai Gógol; *Relats del difunt Ivan Petróvitx Belkin*, d'Aleksandr Puixkin; una edició americana de *nouvelles* d'Anton Txékhov, *Peasants and other stories*, el primer volum que compraria de la New York Review Books).

Aquells *Apunts*, traduïts per Miquel Cabal Guarro, són els que ara recupera Angle, revisats a fons gairebé dues dècades després de la primera versió. Des de llavors, Cabal ha publicat una trentena de traduccions del rus al català, entre les quals hi ha *Un heroi del nostre temps*, de Mikhaïl Lérmontov; *El primer amor*, d'Ivan Turguénev; *Els nostres*, de Serguei Dovlàtov, i dues antologies de l'avantguardista Daniïl Kharms. És un privilegi i una sort poder-hi tornar. Ho serà també rellegir

la seva traducció de *Crim i càstig*, que la col·lecció Bernat Metge Universal publicarà aquesta primavera.

2

L'any 1981, cent anys després de la mort de Fiódor Dostoievski, els hereus de Vladimir Nabokov (1899-1977) van oferir un homenatge enverinat a l'autor d'*Els germans Karamàzov*: l'editorial Harcourt Brace publicava les notes i comentaris que el novel·lista havia escrit per a les classes sobre literatura a les universitats de Wellesley i Cornell, on Dostoievski sortia força malparat. La bona recepció de *Lectures on Literature* i *Lectures on Ulysses* —tots dos del 1980— havia esperonat, probablement, a compilar les *Lectures on Russian Literature*, en les quals l'escriptor oferia una mirada, tan experta com maliciosa, sobre sis tòtems d'aquella tradició literària en la qual ell mateix havia escrit una desena de títols fins que, a principis de la dècada dels quaranta, havia començat a publicar en anglès. Estrictament del segle XIX, el volum abordava Gógol, Turguénev i Dostoievski. També es fixava en l'extensa trajectòria de Lev Tolstoi, l'obra del

qual arrenca a mitjan segle XIX i arriba fins a la primera dècada del segle XX. Nabokov analitza també la fèrtil, versàtil i controvertida producció d'Anton P. Txékhov, condensada en les dues últimes dècades del segle XIX i estroncada, prematurament, el 1904, a conseqüència d'una tuberculosi. L'última figura analitzada per l'autor de *Lolita* era Maksim Gorki, que va publicar fins ben entrada la dècada dels trenta del segle XX.

De tots ells, la relació més conflictiva és la que Nabokov manté amb Dostoievski. Després d'acceptar que els seus llibres contenen «instants amb un sentit de l'humor excel·lent», afegeix que, per desgràcia, entre aquests fragments hi ha «llargues extensions de terra erma, plenes de clixés literaris». Més endavant, l'escriptor i professor Nabokov imagina Dostoievski esperant-lo a fora del seu despatx universitari: «Lev Tolstoi és el millor escriptor rus de prosa de ficció. Si deixem de banda els seus dos precursors, Puixkin i Lérmonov, els quatre grans prosistes russos han estat: en primer lloc, Tolstoi; després, Gógol; en tercer lloc, Txékhov, i després d'ell, Turguénev. Si jo m'hagués trobat en la situació d'avaluar els exàmens d'ells i els altres, els que m'haurien esperat a la porta per comentar les seves males notes haurien estat Dostoievski i Saltikov».

Aturem-nos breument en aquells dos possibles repetidors: Mikhaïl Saltikov-Sxedrín (1826-1889) ha passat a la història com un dels satiristes russos més destacats de la segona meitat del segle XIX. Entre les seves obres més celebrades hi ha *La família Golovliov*, l'única traduïda al català, una saga de la petita noblesa russa ambientada durant les últimes dècades del tsarisme: el 2014, Marbot en va recuperar la versió que Francesc Payarols n'havia fet per a Proa el 1931, un dels molts encerts d'aquella dècada prodigiosa per a la literatura escrita en català —i per a la traduïda a aquesta llengua—, estroncada a partir de l'inici de la guerra civil.

L'ambició de Dostoievski desborda la sàtira ja des dels inicis de la seva trajectòria, amb *Pobregent* (1846), i gràcies a novel·les com *Crim i càstig* (1866), *L'idiota* (1869) i *Els germans Karamàzov* (1880) —per citar només tres exemples— és encara un dels escriptors russos més apreciats, reeditats i llegits, quan enguany es commemoraran els dos-cents anys del seu naixement. «El paisatge que trobem en Dostoievski el formen idees, és un paisatge moral —afegia Vladimir Nabokov en un fragment més commiseratiu de les pàgines dedicades a l'escriptor—. Caracteritza els personatges a través de les situacions que viuen, dels seus dilemes

ètics, de les reaccions psicològiques que tenen i del trontolleig interior». Un dels llibres que potser exemplifica millor aquesta exposició d'un paisatge moral —camuflat d'amoralitat— és *Apunts del subsol* (1864), títol que es troba, cronològicament, al centre de la producció de l'escriptor, a divuit anys de distància del seu debut, *Pobra gent*, i a setze d'*Els germans Karamàzov*, publicada per entregues, com moltes de les seves novel·les, l'última de les quals va veure la llum només quatre mesos abans de la mort de l'autor.

Per arribar fins al subsol i a la veu inquietant i polemista que narra la història, val la pena tirar enrere i conèixer l'epopeia vital i bibliogràfica d'un escriptor d'ulls vermellorsos, barba llarga i actitud greu, preocupada, una figura que —segons el retrat que en pintava Vassili Perov el 1872— semblava carregar damunt les espatlles el pes asfixiant del món.

3

Fiódor Mikhàïlovitx Dostoievski va néixer l'11 de novembre del 1821 a Moscou, el segon de vuit germans. Tal com recorda l'historiador i diplo-

APUNTS DEL SUBSOL

I

Soc un malalt... Soc un home dolent. Un home desagradable, soc. Em sembla que pateixo del fetge. Però no en sé un borrall, de la meva malaltia, ni sé del cert què és el que em fa mal. No faig res per curar-me i mai no ho he fet, tot i que respecto la medicina i els metges. A més a més, soc supersticiós en extrem. Si més no, tant com per respectar la medicina. (Soc prou culte per no ser supersticiós, però ho soc.) No senyor, és per maldat que no em vull curar. Això potser no ho podreu entendre. Doncs bé, jo sí que ho entenc. Per descomptat, en aquest cas no sabria dir-vos a qui vull fer la guitza amb la meva maldat. Sé perfectament que de cap manera no puc «tocar el voraviu» als metges pel fet de no voler que em curin. I sé millor que ningú que amb tot això em faig mal només a mi i a ningú més. Però, sigui com sigui, si no em curo és per maldat. Si el fetge em fa mal, doncs que me'n faci més encara!

Ja fa molt de temps que visc així, uns vint anys. Ara en tinc quaranta. Abans feia de funcionari, ara ja no. Era un funcionari malvat. Era groller i m'hi complaïa. I és que, com que no em deixava subornar, almenys ho havia de compensar amb això. (Mal acudit, aquest, però no el penso esborrar. L'he escrit pensant que em quedaria molt enginyós, però ara que he vist que només volia fer una mica el tifa, expressament no l'esborraré!) Quan se m'acostaven a la taula per demanar-me alguna cosa, feia garranyigar les dents i sentia un goig implacable si aconseguia amargar algú. I gairebé sempre ho aconseguia. En general, eren gent tímida. Ja se sap: usuaris. Però entre els bufanúvols hi havia sobretot un oficial que no suportava. No volia subjugar-se de cap manera i feia un escàndol abominable amb el sabre. Vam estar un any i mig en guerra pel sabre. Finalment, vaig vèncer. Ell va deixar de fer escàndol. Ara, que això va passar quan jo encara era jove. Però sabeu quin era el punt central de la meva maldat, senyors? Allò en què consistia tot plegat, el que amagava la més gran immundícia, era el fet que jo, a cada instant, fins i tot en l'instant de la bilis més intensa, m'adonava avergonyit que no era ja que no fos una persona dolenta, sinó que no estava ni enfurismat,

que em limitava a espantar els pardals per distreure'm una estona. I si em sortia escuma per la boca, doncs em portaven una nina per jugar o em donaven una tassa de te amb sucre i era possible que em calqués. Fins i tot podia ser que m'entendrés de tot cor, per bé que després segurament feia garra nyigar les dents contra mi mateix i la vergonya em provocava insomni durant uns quants mesos. Vet aquí el meu costum.

Us he mentit fa un moment quan he dit que era un funcionari dolent. Us he mentit per maldat. Només volia divertir-me una estona amb els usuaris i els oficials però, en realitat, mai no vaig aconseguir ser dolent del tot. M'adonava a cada instant que hi havia en mi una gran quantitat d'elements que s'hi oposaven frontalment. Aquests elements oposats, els sentia formiguejar dins meu. Sabia que tota la vida hi havien formiguejat i que clamaven perquè els en deixés sortir, però no els ho permetia, no els ho permetia, expressament no els permetia que sortissin. Em turmentaven fins a fer-me avergonyir, em provocaven convulsions i tot, i a l'últim em van acabar afartant, com me'n vaig afartar! Oi que us sembla que ara em penedeixo d'alguna cosa davant vostre, senyors, que us demano perdó per algun motiu? Estic segur que us ho sembla... Doncs

malgrat tot, us asseguro que tant me fa el que us sembli...

No només no vaig aconseguir tornar-me dolent, sinó res de res: ni dolent, ni bo; ni brètol, ni honrat; ni heroi, ni insecte. I ara passo el que em queda de vida al meu racó, turmentant-me amb el consol maligne i inútil que un home intel·ligent no pot esdevenir res de manera seriosa, que només un tanoca pot fer-ho. Sí, senyors, un home intel·ligent del segle XIX cal que sigui i està moralment obligat a ser un ésser bàsicament buit de caràcter. Perquè un home amb caràcter, un home d'acció, és bàsicament un ésser amb limitacions. És la meva convicció de quaranta anys. Ara tinc quaranta anys, i vet aquí que quaranta anys són tota una vida. De fet, són la vellesa més profunda. Viure més enllà dels quaranta és indecent, vulgar i immoral. Qui viu més de quaranta anys? Vinga, responeu-me sincerament, amb franquesa. Jo us diré qui: els tanoques i els miserables. I ho diré a la cara de tots els vells, tots aquests vells venerables, tots aquests vells de cabells platejats i perfumats. Ho diré a la cara del món sencer! I tinc el dret de parlar d'aquesta manera, perquè jo mateix viuré fins a fer seixanta anys. Viuré fins als setanta! Fins als vuitanta!... Espereu-vos! Deixeu-me recobrar l'alè...

Senyors, us deveu pensar que us vull fer riure, oi? Doncs en això també us equivoqueu. De cap manera no soc tan alegre com us semblo o com pot ser que us sembli. Per cert que, si perquè esteu irritats amb tanta xerrameca (i jo ja veig que sí que esteu irritats) se us acut preguntar-me qui soc en realitat, llavors us respondré: soc un assessor col·legiat.¹ Treballava a l'Administració per poder menjar (però únicament per això) i quan, l'any passat, un dels meus parents llunyans em deixà en herència sis mil rubles, de seguida em vaig jubilar i em vaig instal·lar al meu racó. Ja hi vivia abans, en aquest racó, però ara m'hi he instal·lat. Tinc una habitació llorda i fastigosa als afores de la ciutat. La meua minyona és una vella de poble, dolenta per ximpleta i que, a més a més, fa una pudor que tomba. Em diuen que el clima de Petersburg no em prova i que em surt molt car de viure-hi amb els meus escassos recursos. Jo tot això ja ho sé, ho sé millor que tots aquests consellers tan experts i assenyats i els qui els van donant la raó. Però jo em quedo a Petersburg. No me n'aniré de Petersburg! I no me n'aniré perquè... bah!, de fet, no té cap mena d'importància si me'n vaig o no.

1. Rang de vuitè ordre dins l'escalafó de rangs establert per Pere I el 1722, que dividia jeràrquicament els funcionaris en catorze classes. (N. del t.)